

DIO KOJI NEDOSTAJE: PROBLEM NEIZJAŠNJAVANJA U ISTRAŽIVANJIMA NAMJERA GLASOVANJA

Vesna Lamza Posavec, Ivan Rimac
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

UDK 324(497.5)"1996/1997":303.6
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 16. 12. 1997.

Istraživanjem se nastojala provjeriti pretpostavka da se osobe koje u tijeku anketnog postupka uskraćuju odgovor o namjerama glasovanja na izborima, prema nekim osobinama relevantnima za izbornu participaciju i glasačke preferencije, razlikuju od osoba koje se o istom pitanju izjašnjavaju u anketi. Rezultatima analiza (jednosmjerna analiza varijance, diskriminativna analiza), provedenima na odgovarajućim anketnim podacima iz 1996. i 1997. godine, izdvojene su neke specifične karakteristike neizjašnjenih ispitanika temeljem kojih se, s određenom vjerojatnošću, može predvidjeti njihovo izborno ponašanje. Neizjašnjeni su ispitanici puno slabije informirani o izborima i manje su za njih zainteresirani, nego osobe koje izražavaju glasačke preferencije, pa je stoga vrlo vjerojatno da će u puno manjem postotku na njima i sudjelovati. Za one koji će se izborima ipak odazvati, na temelju zabilježenih političkih stavova čini se vjerojatnijim da će proporcionalno češće glasovati za neku od oporbenih stranaka nego za stranku na vlasti.

UVOD

Osim odbijanja sudjelovanja u anketi, jedan od najvećih metodologijskih problema u ostvarenju istraživanja javnoga mnijenja povezan je s uskraćivanjem odgovora na osjetljiva anketna pitanja, poglavito na pitanja o političkim preferencijama i namjerama glasovanja na izborima. Iako se ispitanici koji na takva pitanja ne odgovaraju (ili odgovaraju "ne znam", "ne mogu odlučiti" i slično) u stručnoj literaturi i masovnim medijima obično nazivaju "neodlučnim" glasačima, istraživačko iskustvo pokazuje da je neopredijeljenost samo jedan od mogućih razloga izostanka pravoga odgovora. Prema mišljenju nekih autora (npr. Sanchez i Morchio 1992.), u istraživanjima javnoga mnijenja odgovori "ne znam" mogu biti motivirani različitim razlozima – od nepoznavanja predmeta mnijenja, preko neodlučnosti u izboru različitih mogućnosti do nedos-

tatne sigurnosti u vlastito mišljenje i opredjeljenje. Štoviše, izostanak odgovora čak ne mora označavati ni nedostatak ili nedostatnu kristaliziranost mišljenja: kao što su, prema nekim analizama (Converse 1964., 1970.; Bishop i sur., 1980.; Schuman i Presser, 1981.; Price, 1992.), ljudi u anketi ponekad skloni izjasniti se i o pitanjima o kojima nemaju definiranoga mišljenja, ili o njima uopće nisu informirani (tzv. pseudostavovi ili pseudomnijenje), iza odgovora "ne znam" mogu se kriti i određene proporcije ispitanika s više ili manje definiranim mišljenjima i stavovima o kojima se, zbog nekog razloga, ne mogu ili ne žele očitovati u anketi (tzv. pseudo-nestavovi ili pseudo-nemnijenje – Smith, 1984.; Gilljam i Grandberg, 1993.). Razmišljamo li o anketnim odgovorima kao o teorijskom kontinuumu od krajnje negativnih do krajnje pozitivnih vrijednosti, očekivati je da će samo mala proporcija ispitanika biti "smještena" točno u središnju ili neutralnu točku kontinuuma, a većina će (čak i ako biraju odgovore "ne znam", "nemam o tome određenoga mišljenja") biti bar nešto sklonija jednom od dva, u krajnostima suprotstavljena opredjeljenja (Pierce i Rose 1974.).

Neizjašnjavanje na anketna pitanja osobito je važan metodologijski problem u predizbornim istraživanjima javnoga mnijenja od kojih se, bez obzira na neposrednu svrhu ili ciljeve istraživanja, u pravilu očekuje precizna predikcija izbornih rezultata. Čak i ako su ostali izvori potencijalnih pogrešaka i pristranosti (plan i ostvarenje uzorka, konstrukcija istraživačkog instrumenta, tehnika prikupljanja podataka, utjecaj anketara, obrada i interpretacija rezultata i sl.) pod dostatnom kontrolom i utjecajem istraživača, nepotpuno izjašnjavanje na pitanje o izbornim preferencijama ili namjerama glasovanja na izborima nužno umanjuje preciznost dobivenih rezultata, jer uskraćuje empirijski utemeljene informacije o značajnom dijelu potencijalnih glasača.¹ Iako se u laičkim, ali i mnogim stručnim interpretacijama, i tada izostanak odgovora obično tumači neodlučnošću glasača, dosljedno navedenom, realno je pretpostaviti da osim onih koji se zaista dvoume između različitih izbornih mogućnosti, među neizjašnjenim ispitanicima zasigurno ima i onih koji zbog različitih razloga ne žele otkriti svoje glasačke preferencije i onih koji su nedostatno zainteresirani za izbore ili na njima ne namjeravaju sudjelovati.

Iako se istraživači javnoga mnijenja u pravilu slažu u ocjeni da je nepotpuno izjašnjavanje na anketna pitanja o namjerama glasovanja na izborima jedan od glavnih čimbenika koji ugrožava prediktivnu valjanost predizbornih istraživanja, neki ipak upozoravaju (npr. Francis i Busch, 1975.; Giljam i Granberg, 1993.) da je u dosadašnjim metodologijskim raspravama i analizama tom problemu posvećena nedostatna pozornost. Umjesto da ulože veće napore u otkrivanje razloga uskraćivanja odgovora, istraživači su, polazeći nerijetko od nedostatno provjerenih dojmova, ili čak i sasvim arbitrarnih kriterija, uglavnom

1

Taj je problem to izrazitiji što je manji broj izbornih opcija pa je stoga u nas teorijski veći kad je riječ o lokalnim i predsjedničkim izborima (kad se natječe manji broj stranaka i kandidata) nego kad je riječ o parlamentarnim izborima na općenacionalnoj razini.

bili usmjereni na pronalaženje različitih mogućnosti raspodjeljivanja mogućih "glasova" neizjašnjenih ispitanika te različitih "formula" za preračunavanje dobivenih rezultata.

Jedan od najjednostavnijih, pa vjerojatno stoga i najčešće rabljenih načina za rješavanje tog metodologijskog problema (koji se i u nas nerijetko primjenjuje u predstavljanju rezultata predizbornih istraživanja) mehaničko je preračunavanje dobivenih rezultata jednostavnim isključivanjem neizjašnjenih ispitanika iz obuhvaćenog uzorka istraživanja. Razumije se da bi takav postupak bio opravdan samo kad bi izborne preferencije neizjašnjenih ispitanika bile distribuirane na isti način kao i preferencije osoba koje su se očitovale o namjerama glasovanja na izborima, ali to ipak, kao što jasno pokazuju brojne validacijske analize, najčešće nije tako. Već je dobro znani statističar Moser (1958.), jedan od klasičnih autora s područja znanstvenog anketiranja, ustvrdio da se dio koji nedostaje u pravilu razlikuje od cjeline, tj. onoga dijela koji se očitovao o svojim stavovima, opredjeljenjima ili namjerama ponašanja. Poput odbijanja za sudjelovanje u anketi, i ovaj se oblik autoselekcije ispitanika u pravilu temelji na nekim specifičnim kriterijima, pa se stoga proporcionalno preračunavanje rezultata, isključivanjem neizjašnjenih ispitanika, uglavnom pokazalo kao pogrešno rješenje.

Teoriju o slučajnoj raspodjeli neizjašnjenih ispitanika najizravnije su demantirali rezultati proučavanja različitih populacijskih karakteristika relevantnih za predikciju glasačkog ponašanja. Američke analize nedvosmisleno pokazuju da je uskraćivanje odgovora o osobnom mišljenju, preferencijama ili namjerama glasovanja značajno povezano s demografskim i socijalnim karakteristikama ispitanika i s njihovim općim odnosom prema društvenim i političkim zbivanjima. Osobe koje u anketama biraju odgovore "ne znam" ili "nisam odlučio" češće su žene nego muškarci, u pravilu su slabije naobražene i nižeg imovinskog statusa nego ispitanici koji odgovaraju na anketna pitanja. I, dalje, neizjašnjavanje na anketna pitanja proporcionalno je najučestalije među društveno marginaliziranim osobama, radno neaktivnim stanovništvom i pripadnicima nacionalnih manjina, a značajno je povezano i sa slabijom informiranošću, manjom pripravnnošću za javno angažiranje i manjim zanimanjem za društvena i politička zbivanja (Francis i Busch, 1975.). I neka naša istraživanja iz 1990. i 1992. godine sugeriraju slične rezultate: na razini jednostavnog ukrižavanja rezultata analize su pokazale (Lamza-Posavec, 1995.) da je među neizjašnjenim ispitanicima nešto više žena nego muškaraca te više osoba niže izobrazbe, radno neaktivnog, manjinskog (nehrvatske narodnosti) i politički manje angažiranog stanovništva (nečlanova političkih stranaka), nego među ispitanicima koji su se izjašnjavali o namjerama glasovanja na izborima. Rezultati ujedno sugeriraju da su neizjašnjeni ispitanici u pravilu manje zainteresirani za izbore, slabije informirani o stranačkim programima, izbornim listama i načinu glasovanja, manje uvjereni u moguću regularnost izbora te suzdržaniji u ocjeni aktualne vlasti i mogućem povoljnom utjecaju rezultata izbora na budućnost Hrvatske.

U sklopu ovoga prikaza valja posebno upozoriti na to da se, u mnogim istraživanjima javnoga mnijenja, uskraćivanje odgovora na pitanje o glasačkim preferencijama ili neka druga "osjetljiva" anketna pitanja velikim dijelom može držati metodologijskim artefaktom, nastalim zbog pogrešne formulacije pitanja ili neodgovarajućeg ostvarenja anketnoga postupka. Brojne analize pokazuju da je u telefonski vođenim istraživanjima proporcija neizjašnjavanja u pravilu veća nego u face-to-face intervjuima (Jordan i sur., 1980.; Lake, 1987.), a u usmenim anketama puno veća nego pri primjeni postupaka tajnog izjašnjavanja. Prema podacima koje iznose Perry (1979.) i Sabato (1981.), uporabom postupka tajnog izjašnjavanja, nalik pravome glasovanju, Gallupova je organizacija uspjela smanjiti proporciju neizjašnjanih ispitanika s 15-17 na 4-6 posto i istodobno poboljšati predikciju izbornih rezultata za 2 do 3 postotna boda, a do sličnih su zaključaka došli i mnogi drugi američki istraživači (npr. Benson, 1941.; Turnbull, 1947.; Smith i Bishop, 1992., prema Bishop i Fisher 1995.; Traugott i Price 1992.; Bishop i Fisher, 1995.). Iskustvo američkih istraživača u našim su uvjetima potvrdila uzastopna istraživanja Instituta za primijenjena društvena istraživanja² 1992. godine kojima je primjenom iste anketne procedure proporcija neizjašnjanih ispitanika o namjerama glasovanja za stranke smanjena s gotovo 40 na 17 posto, a neizjašnjavanje za predsjedničke kandidate s 30 na 15 posto. Zahvaljujući ponajprije tome, a donekle vjerojatno i određenom povećanju iskrenosti odgovora, preciznost istraživačke procjene ključnih izbornih rezultata poboljšana je za nekoliko postotnih bodova s obzirom na rezultate koji bi, u istim uvjetima istraživanja, bili postignuti postupkom usmenog izjašnjavanja (Lamza-Posavec, 1995.).

Manje siguran način za smanjenje proporcije neizjašnjanih ispitanika, koje američki istraživači obično rabe u telefonskim a ponekad i u usmenim terenskim anketama, temelji se na uporabi tzv. pitanja o naklonosti (*leaning question*) kojim se pokušava utvrditi kojoj su izbornoj mogućnosti neizjašnjani ispitanici ipak najviše skloni. Kao što navode Perry (1974.) i Cantril (1991.), na takvo pitanje obično odgovara polovica od prvotno neizjašnjanih osoba, a njihovi se odgovori zatim priključuju odgovarajućim skupinama već opredijeljenih ispitanika.

Budući da se, u našim uvjetima, i u postupku tajnog izjašnjavanja uskraćivanje odgovora o namjerama glasovanja kreće u rasponu od 15 do 20 posto od ukupno obuhvaćenoga uzorka, a ni uz istodobnu uporabu *leaning*-pitanja ne smanjuje se ispod desetak posto³, čak i uz primjenu odgovarajućih istraživačkih postupaka, nepotpuno izjašnjavanje ostaje važan metodologijski problem koji umanjuje preciznost dobivenih rezultata i u većoj mjeri ugrožava njihovu prediktivnu valjanost. Upravo stoga držimo da i u našim uvjetima problemu

2

Sadašnji naziv: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

3

Podaci iz izvješća o rezultatima istraživanja javnog mnijenja Hrvatske, provedenih u Institutu za primijenjena društvena istraživanja (sada institut društvenih znanosti Ivo Pilar) u razdoblju od 1992. do 1997. godine.

neizjašnjavanja valja pristupiti studioznije nego dosad, ako već ne s ambicijom da se njegovo značenje marginalizira ili čak u potpunosti ukloni, ono barem s namjerom da se, radi boljeg razumijevanja i interpretacije dobivenih rezultata, pouzdanije rasvijetli njegova socio-psihološka pozadina i mogući utjecaj na valjanost dobivenih rezultata. U tom bi smislu i ovaj rad trebalo shvatiti kao inicijalni pokušaj da se u našim okolnostima sustavnije analizira taj neosporno važan metodologijski problem istraživanja javnoga mnijenja.

CILJ I HIPOTEZE

Istraživanjem se nastoji provjeriti pretpostavka da se osobe koje u tijeku anketnoga postupka uskraćuju odgovor o namjerama glasovanja na izborima, prema nekim osobinama relevantnima za izbornu participaciju i glasačke preferencije (socijalni status, zainteresiranost za politička događanja, opći politički stavovi), razlikuju od osoba koje se o istom pitanju izjašnjavaju u anketi. Dosljedno tome, glavni je cilj istraživanja izdvojiti neke specifične karakteristike neizjašnjenih ispitanika kojima je, s određenom vjerojatnošću, determinirano njihovo moguće izborno ponašanje.

METODA

Uzorak

Zbog veće pouzdanosti rezultata, analizirane su dvije nezavisne skupine podataka – rezultati istraživanja javnoga mnijenja iz listopada 1996. i ožujka 1997. godine (Lamza i sur., 1996.; 1997.). Istraživanja su provedena kombiniranom metodom usmene terenske ankete i tajnoga izjašnjavanja na probabilističkim, višestapno stratificiranim uzorcima ponoljetnog stanovništva. Uzorkom istraživanja iz 1996. godine obuhvaćeno je 3.441 ispitanika s područja cijele Hrvatske, a uzorkom iz 1997. godine ukupno 4.427 ispitanika iz jedanaest hrvatskih županija (Grad Zagreb, Županija primorsko-goranska, Županija istarska, Županija splitsko-dalmatinska, Županija šibensko-kninska, Županija zadarska, Županija dubrovačko-neretvanska, Županija varaždinska, Županija međimurska, Županija bjelovarsko-bilogorska, Županija kopriivničko-križevačka).

Varijable/anketna pitanja

Za potrebe analize, ispitanici su razvrstani u tri skupine – potencijalne glasače Hrvatske demokratske zajednice, potencijalne glasače neke od oporbenih stranaka i neizjašnjene ispitanike. Razvrstavanje se temeljilo na odgovorima o namjerama glasovanja za određenu političku stranku⁴. U oba istraživanja na to

4

U istraživanju 1996. riječ je o hipotetskim parlamentarnim izborima (koji bi se proveli "u ovom trenutku"), a 1997. o tada već raspisanim izborima za Županijski dom sabora.

se pitanje odgovaralo zaokruživanjem jedne od stranaka navedenih na zasebnome listiću, pri čemu je odgovarajućim anketnim postupkom omogućena potpuna tajnost izjašnjavanja. Formulacije anketnih pitanja i sadržaj "glasačkih" listića navedeni su u dodatku članku.

Prediktorskim su varijablama držani odgovori na pitanja za koja se, temeljem dosadašnjih iskustava i analiza, moglo opravdano očekivati da će, sa stajališta naznačenih ciljeva rada, značajno diskriminirati skupinu izjašnjenih i neizjašnjenih ispitanika. Zbog određenih razlika u sadržaju anketnih upitnika iz 1996. i 1997. godine, analizirane skupine podataka donekle se razlikuju brojem i vrstom obuhvaćenih varijabli.

Iz istraživanja 1996. godine izdvojeni su odgovori na ukupno 19 pitanja: praćenje političkih događanja; sudjelovanje na prijašnjim izborima; pripravnost izlaska na nove izbore; opći stav prema hrvatskoj vlasti; podrška predsjedniku Tuđmanu; zadovoljstvo stranačkim sastavom Sabora; mišljenje o opravdanosti povjerenja ukazanog HDZ-u; procjena općeg raspoloženja u Hrvatskoj; ocjena stanja u Hrvatskoj prije šest mjeseci; ocjena sadašnjeg stanja; ocjena stanja u sljedećih šest mjeseci; praćenje informativnih medija; povjerenje u medije; orijentiranost na neformalne izvore informiranja (obitelj, prijatelji, znanci); spol; dob; školska sprema ispitanika; izobrazba roditelja; članstvo u strankama.

Iz anketne građe prikupljene istraživanjem 1997. godine u analizu je uključeno 14 sljedećih varijabli: praćenje informacija o predstojećim izborima; pripravnost izlaska na izbore; sudjelovanje na prijašnjim izborima; povjerenje u regulamost predstojećih izbora; upoznatost sa stranačkim listama; očekivani utjecaj izbora na stanje u Hrvatskoj; očekivani utjecaj izbora na lokalnu situaciju; opći stav prema hrvatskoj vlasti; podrška predsjedniku Tuđmanu; mišljenje o lokalnoj vlasti; spol; dob; školska sprema; članstvo u strankama.

Obrada rezultata

Za potrebe analize, anketni su podaci reskalirani – za svako obuhvaćeno pitanje (prediktorsku varijablu) dobiveni su odgovori poredani po intenzitetu, od najmanjeg do najvećeg, a odgovorima "ne znam", "ne sjećam se", "nemam određenoga stava" i sl. pridružene su srednje numeričke vrijednosti. Na prvoj razini analize, za svaku od promatranih skupina ispitanika (potencijalni glasači HDZ-a, potencijalni glasači neke od oporbenih stranaka i neizjašnjeni ispitanici) izračunane su srednje skalne vrijednosti, a značajnosti razlika testirane postupkom jednosmjerne analize varijance. U drugom je koraku primijenjena metoda diskriminativne analize s pomoću koje se, na obuhvaćenim indikatorima socijalnog statusa, političke zainteresiranosti i političkih stavova, pokušalo izdvojiti glavne razlikovne dimenzije promatranih skupina ispitanika.

REZULTATI I DISKUSIJA

Prosjeci promatranih prediktorskih varijabli u oba istraživanja pokazuju da se na gotovo svim obuhvaćenim indikatorima informiranosti, stavova i socijalnoga statusa promatrane skupine ispitanika međusobno značajno razlikuju (na svim varijablama F-omjer je značajan na razini od jedan posto, s iznimkom varijable spola iz istraživanja 1997. godine u kojem je značajan na razini od pet posto). Podrobniji podaci o tome prikazani su u tablicama 1 i 1a.

Tablica 1
Prosjeci promatranih varijabli u istraživanju 1996. godine

Varijable	Istraživanje 1996.				
	Glasači HDZ-a	Neizjašnjeni	Glasači oporbe	Raspon ljestvica	F-omjer
Broj ispitanika	745	398	904	–	–
Praćenje izbora	2.17	1.80	2.06	1-4	34.5467**
Namjera izlaska na izbore	4.65	3.87	4.49	1-5	98.1211**
Faktor sudjelovanja na prijašnjim izborima	0.13	0.19	0.02	-3+3	16.6832**
Povjerenje u regularnost izbora	–	–	–	–	–
Poznavanje lista kandidata	–	–	–	–	–
Očekivanje utjecaja izbora na budućnost Hrvatske	–	–	–	–	–
Stav o hrvatskoj vlasti	3.82	2.71	1.56		391.5318**
Podrška predsjedniku Tuđmanu	4.26	3.31	2.89		366.0718**
Stav o lokalnoj vlasti	–	–	–	–	–
Zadovoljstvo stranačkim sastavom Sabora	1.85	1.62	1.31	1-4	272.2798**
Povjerenje u HDZ	3.86	2.82	2.33	1-5	469.0448**
Procjena optimizma javnosti	2.29	1.76	1.62	1-3	136.3654**
Ocjena stanja/prije 6 mjeseci	5.35	4.14	3.95	1-10	149.4864**
Ocjena stanja/sada	4.86	3.97	3.84	1-10	81.1807**
Ocjena stanja/u budućih 6 mjeseci	6.25	4.50	4.27	1-10	185.5339**
Neformalno informiranje	1.83	1.88	1.70	1-3	9.5123**
Faktor praćenja medija	0.21	0.23	0.28	-3 do +3	84.9774**
Faktor povjerenja u medije	-0.02	-0.04	-0.04	-3 do +3	1.1835**
Spol	1.51	1.60	1.48	1-2	7.9327**
Prosječna starost	52	51	45	–	51.3452**
Školska sprema	4.37	4.43	5.40	1-8	106.2696**
Faktor obrazovanja roditelja	-0.28	-0.16	0.29	-3 do +3	86.8378**
Članstvo u strankama	1.87	1.97	1.94	1-2	25.0303**

** P < 0.01, * P < 0.05

Tablica 1a
Prosjeci promatranih varijabli u istraživanju 1997. godine

Varijable	Istraživanje 1997.				
	Glasači HDZ-a	Neizjašnjeni	Glasači oporbe	Raspon ljestvica	F-omjer
Broj ispitanika	1282	449	1893	–	–
Praćenje izbora	2.80	2.28	2.60	1-4	57.8221**
Namjera izlaska na izbore	4.79	4.06	4.68	1-5	156.3745**
Faktor sudjelovanja na prijašnjim izborima	0.17	-0.29	-0.04	-3 do +3	42.9740**
Povjerenje u regularnost izbora	2.60	2.11	2.02	1-3	214.9951**
Poznavanje lista kandidata	1.71	1.45	1.75	1-3	29.6116**
Očekivanje utjecaja izbora na budućnost Hrvatske	3.49	3.19	3.29	1-4	88.5761**
Stav o hrvatskoj vlasti	4.05	3.01	2.69	1-5	647.7120**
Podrška predsjedniku Tuđmanu	4.45	3.48	3.17	1-5	562.9153**
Stav o lokalnoj vlasti	3.38	2.77	2.59	1-5	76.6157**
Zadovoljstvo stranačkim sastavom Sabora	–	–	–	–	–
Povjerenje u HDZ	–	–	–	–	–
Procjena optimizma javnosti	–	–	–	–	–
Ocjena stanja/prije 6 mjeseci	–	–	–	–	–
Ocjena stanja/sada	–	–	–	–	–
Ocjena stanja/u budućih 6 mjeseci	–	–	–	–	–
Neformalno informiranje	–	–	–	–	–
Faktor praćenja medija	–	–	–	–	–
Faktor povjerenja u medije	–	–	–	–	–
Spol	1.51	1.57	1.47	1-2	4.0105*
Prosječna starost	53	50	46	–	77.1835**
Školska sprema	4.56	4.67	5.29	1-8	95.4433**
Faktor obrazovanja roditelja	–	–	–	–	–
Članstvo u strankama	1.16	1.03	1.08	1-2	39.6442**

** P < 0.01, * P < 0.05

Već na ovoj razini analize rezultati sugeriraju da su neizjašnjeni ispitanici manje zainteresirani za sudjelovanje na izborima i slabije o njima informirani, nego ispitanici koji su izrazili namjere glasovanja na izborima, bilo da je riječ o potencijalnim glasačima vladajuće stranke, bilo pak o mogućim biračima neke od oporbenih stranaka: u usporedbi s izjašnjenima, neizjašnjeni ispitanici rjeđe prate informacije o izborima (odnosno političke događaje općenito), manje su pripravnici za izlazak na buduće izbore, rjeđe su sudjelovali na prijašnjima, slabije su upoznati s listama kandidata i slabije su definiranih očekivanja glede mogućeg utjecaja izbornih rezultata na razvitak lokalne situacije ili stanje u Hrvatskoj uopće. Na većini indikatora političkih stavova (povjerenje u regularnost izbora, stav o hrvatskoj vlasti, podrška predsjedniku Tuđmanu, stav o lokalnoj vlasti, opravdanost povjerenja ukazanoga HDZ-u, socijalni optimizam) neizja-

šnjeni su ispitanici bliži potencijalnim glasačima oporbenih stranaka nego mogućim glasačima HDZ-a koji, razumije se, na svim obuhvaćenim pitanjima izražavaju značajno više afirmativnih stavova nego osobe sklonije izboru neke od oporbenih stranaka. I na kraju, u odnosu prema obuhvaćenim indikatorima socijalnog statusa, rezultati sugeriraju da je u skupini neizjašnjenih ispitanika zastupljenost žena nešto vjerojatnija nego među izjašnjenim ispitanicima (razlika je značajna samo za istraživanje iz 1996. godine) te da su u pogledu životne dobi, osobne naobrazbe i naobrazbe roditelja neizjašnjeni ispitanici sličniji potencijalnim glasačima vladajuće stranke (koji su u pravilu stariji, manje naobraženi i slabijeg izobrazbenog "podrijetla") nego oporbeno naklonjenim glasačima. Na liniji političkog aktiviteta (članstvo u strankama) rezultati pokazuju da su osobe koje se ne izjašnjavaju o namjerama glasovanja na izborima tek nešto rjeđe članovi političkih stranaka nego izjašnjeni ispitanici, ali je razlika prema potencijalnim biračima vladajuće stranke osjetno veća nego prema mogućim oporbenim biračima.

Zapažanja utemeljena na uspoređivanjima prosjeka varijabli provjerena su diskriminativnom analizom kojom je utvrđeno na kojim se obuhvaćenim dimenzijama promatrane skupine ispitanika najviše međusobno razlikuju. U obje skupine podataka (istraživanje 1996. i 1997. godine) analizom su izdvojene po dvije značajne diskriminativne funkcije o čemu svjedoče sljedeći rezultati:

Istraživanje 1996.: Funkcija 1. Can. Corr.=0.65; $h_i^2=1370.82$, $df=20$, p 0.01.
Funkcija 2. Can. Corr.=0.35; $h_i^2= 270.50$, $df= 9$, p 0.01.

Istraživanje 1997.: Funkcija 1. Can. Corr.=0.57; $h_i^2=1750.05$, $df=30$, p 0.01.
Funkcija 2. Can. Corr.=0.37; $h_i^2= 350.44$, $df=14$, p 0.01.

Struktura izdvojenih diskriminativnih faktora prikazana je u tablicama 2. i 3.

Tablica 2

Faktorska struktura kanoničkih diskriminativnih funkcija – istraživanje 1996. godine

Varijable	Funkcija 1	Funkcija 2
Povjerenje u HDZ	0.80	
Stav o hrvatskoj vlasti	0.73	
Podrška predsjedniku Tuđmanu	0.71	
Zadovoljstvo stranačkim sastavom Sabora	0.60	
Ocjena stanja u Hrvatskoj/ubuduće	0.49	
Ocjena stanja u Hrvatskoj/prije	0.46	
Procjena optimizma javnosti	0.41	
Ocjena stanja u Hrvatskoj/sada	0.36	
Obrazovanje roditelja	-0.28	0.26
Godina rođenja ispitanika	-0.24	
Namjere izlaska na izbore		0.77
Praćenje informacija o izborima		0.43
Praćenje informativnih medija		0.42
Obrazovanje ispitanika	-0.33	0.41
Članstvo u strankama		0.23
Izlasci na prijašnje izbore		0.22

Tablica 3
Faktorska struktura kanoničkih diskriminativnih funkcija – istraživanje 1997.

Varijable	Funkcija 1	Funkcija 2
Stavovi o hrvatskoj vlasti	0.87	
Podrška predsjedniku Tuđmanu	0.81	
Povjerenje u regularnost izbora	0.50	
Stavovi o lokalnoj vlasti	0.43	
Školska sprema ispitanika	-0.30	0.29
Godina rođenja ispitanika	-0.30	
Očekivani utjecaj izbora na budućnost Hrvatske	0.29	0.29
Namjera izlaska na izbore		0.87
Praćenje informacija o izborima		0.41
Informiranost o listama kandidata		0.40
Izlasci na prijašnje izbore		0.33
Očekivani utjecaj izbora na lokalnu situaciju	0.27	0.28
Članstvo u strankama		0.25

Predstavljene podaci pokazuju da je u oba istraživanja eksplikativni prostor prve diskriminativne funkcije ponajprije određen varijablama političkih stavova te, u manjoj mjeri, nekim socio-demografskim varijablama. U skupini podataka iz 1996. godine najznačajniju projekciju imaju stavovi o HDZ-u, ukupnoj hrvatskoj vlasti i predsjedniku Tuđmanu te zadovoljstvo stranačkim sastavom Sabora, nešto su manje značajni obuhvaćeni indikatori socijalnoga optimizma (optimistična očekivanja glede budućnosti te ocjene trenutačne društvene situacije i bliže prošlosti), a na samom su rubu značajnosti negativne projekcije izobrazbenog statusa ispitanika i naobrazba njegovih roditelja. Slično tome, u skupini podataka iz 1997. godine na prvoj su diskriminativnoj funkciji najznačajnije projicirani stavovi o hrvatskoj vlasti i predsjedniku Tuđmanu, nešto manje značajno povjerenje u regularnost izbora i stavovi prema lokalnoj vlasti, a granične su značajnosti očekivanja glede utjecaja izbora na lokalnu situaciju i budućnost Hrvatske uopće te (negativna korelacija) životna dob i naobrazba ispitanika.

U obje skupine podataka druga diskriminativna funkcija pretežno je objašnjena varijablama zainteresiranosti za izbore, ponajprije namjerom izlaska na izbore te, u nešto manjoj mjeri, pažljivim praćenjem informacija o izborima u različitim sredstvima javnoga priopćavanja. U skupini podataka iz 1997. godine ta je dimenzija određena i varijablama informiranosti o listama stranačkih kandidata te izlascima na prijašnje izbore, a s graničnom značajnošću i povoljnim očekivanjima glede mogućeg utjecaja izbora na budućnost Hrvatske i razvoj situacije na lokalnome planu. U oba je istraživanja na granici značajnosti naobrazba ispitanika, odnosno izobrazbeni status roditelja (istraživanje 1996.) i članstvo ispitanika u političkim strankama (1997.).

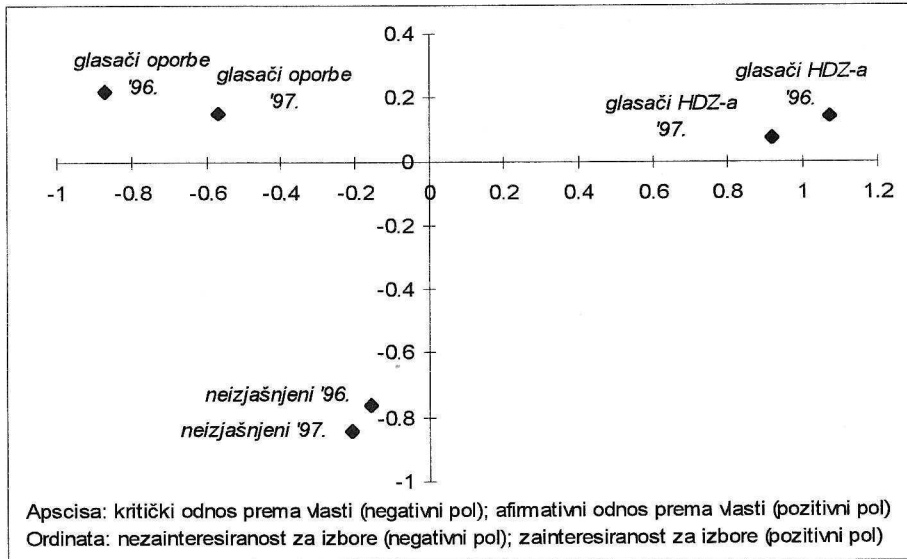
Uspoređivanje prosječnih vrijednosti za promatrane skupine ispitanika (tablica 4.) i njihova raspodjela u dvodimenzionalnom prostoru (slika 1.) pokazuje da u oba istraživanja prva diskriminativna funkcija najviše razlikuje potencijalne gla-

sače HDZ-a od ostalih dviju skupina. Drugim riječima, na dimenziji odnosa prema hrvatskoj vlasti neizjašnjeni ispitanici i potencijalni glasači oporbe međusobno su relativno slični i bitno različiti od potencijalnih glasača HDZ-a. Interpretirani sa stajališta glavnoga cilja istraživanja, dobiveni rezultati otkrivaju da su neizjašnjeni ispitanici, iako smješteni u blizini neutralnih vrijednosti kontinuuma, glede općih stavova prema vlasti sličniji potencijalnim glasačima oporbe nego biračima HDZ-a.

Tablica 4
Grupni prosjeci (centroidi) za diskriminativne funkcije

	Istraživanje 1996.		Istraživanje 1997.	
	Funkcija 1	Funkcija 2	Funkcija 1	Funkcija 2
Glasači HDZ-a	1.07	0.14	0.92	0.07
Neizjašnjeni ispitanici	-0.16	-0.76	-0.21	-0.84
Glasači oporbe	-0.81	0.22	-0.57	0.15

Slika 1
Grupni centroidi u prostoru diskriminativnih funkcija

Druga diskriminativna funkcija (zainteresiranost za izbore) u oba istraživanja maksimalizira razlike između neizjašnjenih ispitanika i ostalih dviju skupina koje su izrazile namjeru glasovanja za određenu stranku. Sadržaj diskriminativnog faktora i smještaj pojedinih skupina na kontinuumu potvrđuje prijašnje zapažanje da su osobe koje se u anketi ne opredjeljuju ni za koju stranku značajno manje zainteresirane za izbore nego izjašnjeni ispitanici, bez obzira na to očituju li se u korist vladajuće ili neke od oporbenih stranaka.

ZAKLJUČAK

Rezultati provedenih analiza potvrđuju polaznu pretpostavku da se osobe koje u anketi uskraćuju odgovor o mogućem glasačkom opredjeljenju, prema nekim osobinama važnima za izbornu ponašanje, značajno razlikuju od osoba koje se izjašnjavaju u prilog neke od ponuđenih izbornih mogućnosti. U odnosu prema izjašnjenima, neizjašnjeni su ispitanici puno manje zainteresirani za izbore i slabije su o njima informirani – izražavaju značajno manju pripravnost za izlazak na izbore, slabije prate informacije o izborima i informativne medije uopće, manje su upoznati s listama stranačkih kandidata, nešto su rjeđe sudjelovali na prijašnjim izborima i nešto su slabije definiranih očekivanja glede mogućeg utjecaja izbora na stanje u lokalnoj zajednici ili Hrvatskoj uopće. Sa stajališta istraženih političkih stavova, neizjašnjeni ispitanici izražavaju veću kritičnost prema aktualnoj hrvatskoj vlasti i društvenoj situaciji uopće nego potencijalni glasači vladajuće stranke, a nešto su manje kritični nego mogući birači neke od oporbenih stranaka. Važno je ipak naglasiti da su osobe koje se u anketama ne izjašnjavaju o namjerama glasovanja na izborima po svojim političkim stavovima, relevantnima za glasačke preferencije, sličnije mogućim glasačima oporbenih stranaka nego osobama sklonima HDZ-u.

Kada je riječ o obuhvaćenim socio-demografskim varijablama, razlike između neizjašnjenih i izjašnjenih ispitanika nisu osobito uočljive. Prema nekim analiziranim osobinama, neizjašnjeni su ispitanici ipak nešto sličniji potencijalnim glasačima HDZ-a (manje naobraženi, slabijeg izobrazbenog "podrijetla", stariji) nego oporbeno orijentiranim biračima.

Sa stajališta mogućeg izbornog ponašanja, rezultati provedenih analiza pokazuju da, u sklopu analiziranih istraživanja, neizjašnjene ispitanike nije opravdano držati homogenom skupinom ujednačenog reagiranja na konkretnu izbornu situaciju. Sukladno dobivenim rezultatima, puno je točnije zaključiti da je riječ o dvije ponašajno različite skupine, s različitim razlozima neizjašnjavanja u anketi. Dio neizjašnjenih ispitanika, zbog nedostatne zainteresiranosti, vjerojatno uopće neće izaći na izbore, pa je stoga razumljivo da ni ne navode stranku za koju će glasovati. Za ostale, koji će se izborima ipak odazvati, na temelju zabilježenih političkih stavova čini se vjerojatnijim da će proporcionalno češće glasovati za neku za oporbenih stranaka nego za stranku na vlasti. Razlozi njihova neizjašnjavanja o stranačkoj preferenciji mogli bi biti dvojaki – nedostatna sigurnost u izbor određene stranke ili pak prosudba o "društvenoj nepoželjnosti" vlastita izbora.

Iako su glavni zaključci ovoga rada u skladu s iskustvima američkih istraživača (npr. Francis and Busch, 1975.) i nekim zapažanjima zabilježenima u našoj sredini (Lamza-Posavec, 1995.), zbog situacijske određenosti izbornih preferencija i javnoga mnijenja uopće, slične bi analize trebalo ponoviti na rezultatima istraživanja zabilježenima u nekim drugim izbornim i političkim okolnostima (npr. predsjedički izbori, drukčija profiliranost političkog prostora i sl.). Iako

je malo vjerojatno da bi ponudile sasvim pouzdanu "formulu" za korekciju nepreciznosti, nastalih zbog nepotpunog izjašnjavanja o glasačkim namjerama, takve bi analize zasigurno mogle biti daljnji prinos smislenijoj i pouzdanijoj interpretaciji dobivenih rezultata.

LITERATURA

- Benson, J. (1941.), Studies in Secret-Ballot Technique, *Public Opinion Quarterly*, 5: 79-82.
- Bishop F. G., Fisher B. S. (1995.), "Secret Ballots" and Self-Reports in an Exit-Poll Experiment, *Public Opinion Quarterly*, 59(4): 568-588.
- Cantril, A. H. (1991.), *The Opinion Concontin: Polling, Politics and the Press*, Washington D. C.: A Division of Congressional Quarterly Inc.
- Converse, F. (1964.), The Nature of Belief Systems in Mass Publics, u: *Ideology and Discontent*, Apter, D. (ur.), str. 206-261, New York: Free Press.
- Converse, F. (1970.), Attitudess and Non-Attitudes: Continuation of a Dialogue, u: *The Quantitative Analysis of Social Problems*, Tuftte, E. (ur.), str. 168-189, Reading, MA: Addison-Wesley.
- Francis, J. D., Busch, L. (1975.), What We Now Know about "I Don't Knows", *Public Opinion Quarterly*, 39(2): 207-218.
- Giljam, M., Granberg, D. (1993.), Should We Take Don't Know for an Answer?, *Public Opinion Quarterly*, 57(3): 348-357.
- Jordan, L. A., Marcus, A., Reeder, L. G. (1980.), Response Styles in Telephone and Household Interviewing: A Field Experiment, *Public Opinion Quarterly*, 44(2): 210-222.
- Lake, C. (1987.): *Public Opinion Polling*, Washington, D.C.: Island Press.
- Lamza Posavec, V. (1995.), *Javno mnijenje: teorije i istraživanje*, Zagreb: Alinea.
- Lamza, V., Milas, G., Rihtar, S., Rimac, I. (1996.): *Javno mnijenje Hrvatske/listopad 1996.: Stavovi o hrvatskoj vlasti, strankama i političkim djelatnicima*, Zagreb: Institut za primijenjena društvena istraživanja.
- Lamza, V., Milas, G., Rihtar, S., Rimac, I. (1997.): *Javno mnijenje Hrvatske/ožujak 1997.: Županijski i lokalni izbori, Izvješća br. 1-11, 1996.*, Zagreb: Institut za primijenjena društvena istraživanja.
- Moser, C. A. (1958.), *Survey Methods in Social Investigation*, London: Heinemann.
- Perry, P. (1979.), Certain Problems in Election Survey Methodology, *Public Opinion Quarterly*, 43(3): 312-325.
- Pierce, J., Rose, D. (1974.), Nonattitudes and American Public Opinion: The Examination of a Thesis, *American Political Science Review*, 68:626-649.
- Price, V. (1992.), *Public Opinion*, Newbury Park: Sage Publications.
- Sabato L. J.(1981.), *The Rise of Political Consultants*, New York: Basic Books.
- Sanchez, M. E., Morchio, G. (1992.), Probing "Dont Know" Answers – Effects on Survey Estimates and Variable Relationships, *Public Opinion Quarterly*, 56(4): 454-474.
- Schuman, H., Presser, S. (1981.), *Questions and Answers in Attitude Surveys: Experiments on Question Form, Wording and Contexts*, New York: Academic Press.
- Smith, T (1984.), Nonattitudes: A Review and Evaluation, u: *Surveying Subjective Phenomena*, vol. 2. Edd. C. Turner andd E. Martin, str. 215-255, New York: Russell Sage.

Traugott, M. W, Price, V. (1992.), Exit Polls in the 1989 Virginia Gubernatorial Race: Where Did They Go Wrong?, *Public Opinion Quarterly*, 56(2): 245-253.

Turnbull, W. (1947.), Secret vs. Nonsecret Ballots, u: *Gauging Public Opinion*, Cantril, H. (ur.), str. 77-82, Princeton: Princeton University Press.

DODATAK

Pitanja o namjerama glasovanja i sadržaj listića s popisom stranaka

Istraživanje 1996: Sad ćemo Vam dati popis istaknutijih stranaka u Hrvatskoj. Molimo Vas da taj popis pročitate i da potom zaokružite onu stranku (samo jednu) za koju biste u ovom trenutku vjerojatno glasali. Listić potom stavite u kuvertu koju ćemo na kraju ankete zalijepiti i staviti među ostale kuverte koje već imam ovdje, tako da će Vaš odgovor ostati u potpunoj tajnosti.

Listić:

1. Akcija socijaldemokrata Hrvatske (ASDH)
2. Dalmatinska akcija (DA)
3. Hrvatska demokratska zajednica (HDZ)
4. Hrvatska kršćansko-demokratska unija (HKDU)
5. Hrvatska narodna stranka (HNS)
6. Hrvatska seljačka stranka (HSS)
7. Hrvatska slavonsko-baranjska stranka (HSBS)
8. Hrvatska socijalno-liberalna stranka (HSLLS)
9. Hrvatska stranka prava (HSP)
10. Hrvatska stranka prava 1861. (HSP 1861.)
11. Hrvatski nezavisni demokrati (HND)
12. Istarski demokratski sabor (IDS)
13. Riječki demokratski savez (RDS)
14. Socijaldemokratska partija Hrvatske (SDP)
15. Socijalno-demokratska unija Hrvatske (SDU)
16. Srpska narodna stranka (SNS)

Istraživanje 1997: Sad ćemo Vam dati popis stranaka i stranačkih udruga koje će u Vašoj županiji sudjelovati na izborima za Županijski dom Republike Hrvatske. Molimo Vas da taj popis pročitate i potom zaokružite onu stranku ili udruhu (samo jednu) za koju ćete vjerojatno glasati. Listić potom stavite u kuvertu koju ćemo na kraju ankete zalijepiti i staviti među ostale kuverte koje već imam ovdje, tako da će Vaš odgovor ostati u potpunoj tajnosti.

Listići:⁵

1. Akcija socijaldemokrata Hrvatske (ASH)
2. Dalmatinska akcija (DA)
3. Domovinska građanska stranka (DGS)
4. Hrvatska čista stranka prava (HČSP)
5. Hrvatska demokratska seljačka stranka (HDS)
6. Hrvatska demokratska stranka prava (HDSP)
7. Hrvatska demokratska zajednica (HDZ)
8. Hrvatska konzervativna stranka (HKS)
9. Hrvatska kršćanska demokratska stranka (HKDS)
10. Hrvatska kršćanska demokratska unija (HKDU)
11. Hrvatski nezavisni demokrati (HND)
12. Hrvatska proljeća (HP)
13. Hrvatska republikanska zajednica (HRZ)
14. Hrvatska stranka prava (HSP)
15. Hrvatska građansko seljačka stranka (HGSS)
16. Hrvatska narodna stranka (HNS)
17. Hrvatska seljačka stranka (HSS)
18. Hrvatska socijalno-liberalna stranka (HSLŠ)
19. Hrvatska stranka (HS)
20. Hrvatska stranka prava 1861. (HSP 1861.)
21. Hrvatska stranka umirovljenika (HSU)
22. Hrvatska stranka zelenih (HSZ)
23. Hrvatski dalmatinski dom (HDD)
24. Hrvatski oslobodilački pokret (HOP)
25. Istarska stranka (IS)
26. Istarska nezavisna stranka (INS)
27. Istarski demokratski forum/Foro democratico Istriano (IDF-FDI)
28. Istarski demokratski sabor (IDS)
29. Nezavisna stranka prava (NSP)
30. Nezavisna županijska lista (Međimurska ž.)
31. Nezavisna županijska lista (Šibensko-kninska ž., nositelj V. Vukov)
32. Nezavisna županijska lista (Šibensko-kninska ž., nositelj D. Živković)
33. Nezavisna županijska lista (Grad Zagreb)

5

Iako su se popisi stranaka razlikovali od županije do županije, zbog jednostavnosti navodimo jedinstveni popis svih stranaka koje su se pojavile na listama u obuhvaćenim županijama (bez obzira na to u koliko je županija pojedina od njih bila kandidirana i je li se pojavljivala i u udrugama s drugim strankama ili isključivo samostalno).

34. Primorsko-goranski savez (PGS)
35. Socijaldemokratska partija Hrvatske (SDP)
36. Srpska narodna stranka (SNS)
37. Stranka demokratske akcije Hrvatske (SDA)
38. Stranka Roma Hrvatske (SRH)
39. Zagorska demokratska stranka (ZDS)

THE MISSING PART: WITHDRAWAL OF OPINION IN RESEARCH OF VOTING INTENTIONS

Vesna Lamza Posavec, Ivan Rimac

Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

In this research the authors' aim was to explore the hypothesis that there is a difference with regard to some features relevant for participation in elections and voting preferences between persons who during questioning refuse to answer about their voting intentions for the elections and persons who agree to do so. In the results of the analyses (one-way analysis of variance, discriminative analysis), carried out on corresponding research data from 1996 and 1997, there were extracted certain specific features of unresponsive examinees based on which we can, with a degree of probability, predict the examinees' electoral behaviour. Examinees who withhold answers are much less informed about the elections and are less interested in them than persons who express their voting preferences, meaning that their turnout at the elections will probably be much lower. As regards those who will come to the elections, based on the registered political attitudes, it seems more probable that they will proportionally vote more often for some of the oppositional parties than for the ruling party.

DAS FEHLENDE GLIED: PROBLEM DER MEINUNGSENTHALTUNG IN UMFRAGEN ÜBER WAHLBETEILIGUNGSABSICHTEN

Vesna Lamza Posavec, Ivan Rimac

Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Vorliegende Untersuchung hinterfragt die Hypothese, wonach sich Personen, die sich bei einer Umfrage nicht über ihre Wahlbeteiligungsabsichten äußern wollten, hinsichtlich gewisser für Wahlbeteiligung und Wahlpräferenzen relevanter Eigenschaften von anderen Befragten unterscheiden, die ihre Wahlbeteiligungsabsichten nicht vorenthalten haben. Anhand entsprechender Umfrageresultate aus den Jahren 1996 und 1997 wurde eine Ergebnisanalyse (einseitige Varianzanalyse, Diskriminationsanalyse) durchgeführt. Diese verwies auf das Bestehen spezifischer Merkmale unter Befragten, die sich nicht über ihre Wahlbeteiligungsabsichten äußerten, aufgrund deren man wiederum mit gewisser Wahrscheinlichkeit ihr Wahlverhalten vorhersagen kann. Solche Umfrageteilnehmer erwiesen sich nämlich als weitaus schlechter über die Wahlen informiert und zeigten geringeres Interesse an ihnen als Personen, die ihre Wahlpräferenzen nicht vorenthielten. Man kann daher schließen, daß sich erstere in wesentlich geringerer Zahl an den Wahlen beteiligen werden. Diejenigen hingegen, die dem Wahlauf Ruf folgen, werden – ihren politischen Einstellungen nach zu urteilen – wahrscheinlich proportional öfter für eine der Oppositionsparteien als für die Regierungspartei stimmen.